

ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΟΛΟΓΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ

Ἡ μετάφρασις τῶν Ο', οὔσα ἡ παλαιοτάτη τῶν τῆς Π. Δ. μεταφράσεων, ἡ Βίβλος τῶν ἀποστόλων καὶ τῆς παλαιοτάτης ἐκκλησίας, ἐφ' ἣς ἐβασίσθησαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον αἱ πλείσται τῶν παλαιῶν μεταφράσεων ἐκείνης, οὔσα δ' ἐπὶ τούτοις καὶ μνημεῖον πολύτιμον ἅμα μὲν τῆς εἰδολογικῆς ἐξελληνίσεως τοῦ σημιτικοῦ μοιθοείσμου, ἅμα δὲ καὶ τῆς κοινῆς ἑλληνιστικῆς τῶν πτολεμαϊκῶν χρόνων γλώσσης, ζῶηρότατον προκαλεῖ ἐφ' ἑαυτῆς κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τὸ διαφέρον παντοδαπῶν λογίων, οὐ μόνον θεολόγων, ἀλλὰ καὶ θρησκευολόγων καὶ ἱστορικῶν καὶ φιλολόγων καὶ γλωσσολόγων. Ἐν τῇ παμμερεῖ δὲ αὐτῆς ἐξερευνήσει ἔχουσι προκύψει τσαῦτα προβλήματα καὶ ἔξει δημιουργηθῆ τηλικαύτη σχετικὴ ἐργασία, ὥστε ἄνευ ὑπερβολῆς δύναται τις εἰπεῖν, ὅτι εὐρισκόμεθα ἤδη πρὸ νέας ἐπιστήμης περὶ τοὺς Ο', ἣν ἐπιτραπήτω ἡμῖν νὰ ὀνομάσωμεν *ἑβδομηκοντολογίαν*¹. Παρ' ἡμῖν ὅμως, ἔνεκεν τῶν πολλαπλῶν δυσχερειῶν καθ' ὧν ἔκπαλαι παλαίει ἡ νεωτέρα ἑλληνικὴ θεολογικὴ ἐπιστήμη, οὐδεμία δύναται νὰ ἐπιδειχθῆ ἄξια λόγου ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου ἐργασία ἐντὸς μιᾶς ὅλης ὀδοηκονταετίας, ἀφ' ἣς δηλ. ἐξεδόθη ἡ μνημειώδης καὶ περισπούδαστος ἐκείνη τετραβίβλος τοῦ Κ. Οἰκονόμου «περὶ τῶν Ο' ἐρμηνευτῶν». Καὶ ὅμως εἶναι καιρὸς νὰ ἀρχίσωμεν ἐνδιαφερόμενοι ὑπὲρ τῆς μεταφράσεως τῶν Ο', ἣτις, πρὸς τοῖς μνημονευθεῖσι γενικοῖς προτερήμασιν αὐτῆς, εἶναι ἡ εἰς ἑλληνικὰ ἐνδύματα μετένδυσις τῆς ἐν τῇ Π. Δ. θείας ἀποκαλύψεως, ἐπὶ πλέον δὲ τυγχάνει ἡ ἐπίσημος Βίβλος τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας, ἡ Βίβλος ἐφ' ἣς πλούσιος πρόκειται ἡμῖν ὁ τῶν Ἑλλήνων πατέρων καὶ ἐκκλ. συγγραφέων ἐρμηνευτικὸς θησαυρός. Εἶθε δὲ ἡ ἐπομένη σειρά τῶν ἑβδομηκοντολογικῶν μελετημάτων, προϋδὼν οὐ τὰ ἰδίων σπουδῶν ἐν ταῖς πηγαῖς, ἅμα δὲ καὶ μελέτης τῶν κυριωτάτων καὶ τῶν τὰ μάλιστα προσφάτων βοηθημάτων, νὰ συντελέσῃ, ἂν μὴ εἰς ἄλλο τι, τοῦλάχιστον εἰς τὴν καὶ

1. Ἐλπίζομεν ὅτι ὁ ὅρος οὗτος δὲν θὰ ἐμφανισθῆ ὡς ἤττον ἀνεκτὸς τῶν ἀλλογλώσσων Septuaginta - Forschung, ὅπερ ἤδη εὐχρηστῆ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς ἢ Septuaginta - Wissenschaft ἢ Septuagintologie, διὰ τοῦ ἑτέρου τῶν ὁποίων λίαν προσεχῶς θὰ ὀνομασθῆ ἴσως ἡ περὶ τοὺς Ο-ἐπιστήμη. Ἐπίσης ἐλπίζομεν ὅτι ὁ ὅρος *ἑβδομηκοντολογικὰ μελετήματα* δὲν θὰ θεωρηθῆ ὡς ἤττον ἀνεκτὸς τῶν γερμανικῶν Septuaginta - Studien ἢ τοῦ Septuagintismus ἢ τῶν γαλλικῶν la Septante κ.τ.τ. ἢ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ οἰ-
 «Ο', δι' οὗ χαρακτηρίζεται βραχυλογικῶς ἑλληνιστὶ ἡ ἡμετέρα μετάφρασις.

παρ' ἡμῖν ἀναζωπύρησιν τοῦ ὑπὲρ τῶν Ο' διαφέροντος, ἔτι δὲ καὶ εἰς τὴν ἐμφάνισιν κρεισσόνων ἐπ' αὐτῶν ἐργασιῶν.

ΑΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥΣ Ο' ΣΠΟΥΔΑΙ ΔΙΑ ΜΕΣΟΥ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

Τὴν ἱστορίαν τῶν περὶ τοὺς Ο' σπουδῶν θὰ ἡδυνάμεθα νὰ διαιρέσωμεν εἰς τρεῖς περιόδους, ὧν ἡ πρώτη, διήκουσα μέχρι τοῦ 1500 μ Χ., εἶνε ἡ περίοδος τῶν κριτικῶν ἀναθεωρήσεων τῆς μεταφράσεως τῶν Ο', ἡ δὲ δευτέρα, ἀρχομένη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 17 αἰῶνος, ὁπότε τὸ ἐν τελείῳ μαρμασμῷ διατελοῦν ἐν τῇ Δύσει διαφέρον περὶ τὴν μετάφρασιν ταύτην ἤρξατο ἀναθάλλον τὸ μὲν διὰ τῆς τυπογραφικῆς διαδόσεως αὐτῆς, τὸ δὲ ὑπὸ τὴν εὐεργετικὴν τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων πνοήν, καὶ διήκουσα μέχρι τῶν μέσων τοῦ 19 αἰῶνος, εἶνε ἡ περίοδος τῆς διὰ τύπου διαδόσεως τοῦ κειμένου τούτου καὶ τῆς συλλογῆς τοῦ παντοδαποῦ ὕλικου διὰ τὰς νέας κριτικὰς ἐργασίας καὶ τέλος ἡ τρίτη, ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ χρόνου ἐκείνου, ὁπότε αἱ περὶ τὰς Ο' σπουδαί, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀκμῆς τῶν θεολογικῶν καὶ τῶν φιλολογικῶν καὶ ἱστορικῶν ἐρευνῶν καὶ διὰ τῶν ἐργασιῶν ἄλλων τε μάλιστα δὲ τοῦ διασήμου Γοττιγγιανοῦ σοφοῦ Lagarde, εἰσέρχονται εἰς τὸ στάδιον σημαντικῆς ἐπιδόσεως, καὶ ἐξικνουμένη μέχρι σήμερον, εἶνε ἡ περίοδος τῆς κριτικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ συλλεγέντος παντοδαποῦ ὕλικου.

Τὸ πρῶτον ζήτημα, ὅπερ θὰ ἡδύνατο νὰ προκαλέσῃ τὴν προσο-

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Τὰ κυριώτατα βοηθήματα εἶνε τὰ ἐξῆς.

E. Nestle, New literature on the Septuagint (Americ. Journ. of Theol. III [1910] σ. 1 ἐξ.)

H. Swete, An Introduction to the O. Testament in Greek (β' ἔκδοσις ἀναθεωρημένη ὑπὸ τοῦ Ottley. Cambridge 1914).

R. Ottley, A Handbook to the Septuagint (London 1910).

Redpath, The present position of the study of the Lxx (Americ. Journ. of theol. VII σ. 19.)

Ed. König, Die neuesten Kämpfe um den Wert der Septuaginta (Ev. Jeschurun, ἔτος XII, τεῦχος [1925] 10-12).

Ἐπιδὲ καὶ τὰ σχετικὰ ἄρθρα περὶ τῆς μεταφράσεως τῶν Ο' ἐν τοῖς ἐξῆς ἐγκυκλοπαιδικῶν καὶ βιβλικῶν λεξικοῖς (Encyclop. Britannica, Encyclop. of Religion and Ethics τοῦ Hastings, Real-Encyclop. für Protest. Theol. u. Kirche, καθολ. Kirchenlexikon, A Dictionary of the Bible, Encyclop. Biblica, Dictionnaire de la Bible κλπ.)

χὴν τῶν ὀπωσθήποτε ἀσχολουμένων περὶ τὴν μετάφρασιν τῶν Ο΄ ἦτο τὸ περὶ τῆς γενέσεως αὐτῆς. Καὶ ὄντως ἐπηρεχόλησε πῶς τοὺς λογίους τῆς α΄ περιόδου τὸ ζήτημα τοῦτο, πλὴν οὐχὶ σοβαρῶς, πάντων ἐκλαμβάνοντων ὡς ἱστορίαν πραγματικὴν τὸ περιεχόμεον τῆς ψευδωνύμου ἐπιστολῆς τοῦ Ἀριστέου πρὸς Φιλοκράτην ¹, ἔνθα στοιχεῖα ἀληθινῆς παραδόσεως περὶ τῆς συστάσεως τῆς μεταφράσεως τῆς Πεντατεύχου συγκαταμείγνυνται μετὰ μυθωδῶν λεπτομερειῶν ἐπὶ ἀγλαΐσμῳ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ. Τὸ μόνον δὲ πρόβλημα, ὅπερ σοβαρῶς ἐπηρεχόλησε τοὺς περὶ τὴν ἑλληνικὴν Π. Δ. ἀσχολουμένους λογίους, ἦτο τὸ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ μεταφραστικοῦ κειμένου εἰς τὴν πρωτόγονον αὐτοῦ καθαρότητα καὶ τοῦτο προέκυψεν ὡς ἑξῆς. Ἡ μετάφρασις τῶν Ο΄, συμπληρουμένη βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον καὶ συντελεσμένη οὔσα περὶ τὰ τέλη τοῦ β' π. Χ. αἰῶνος, ², ἤρξατο σὺν τῷ χρόνῳ οὐ μόνον ἐξερχομένη τῶν ὁρίων τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Αἰγύπτου, τ. ἔ. τῆς πατρίδος αὐτῆς, ἵνα κατακτήσῃ ὁλόκληρον τὴν ἑλληνοφώνον Ἰουδαϊκὴν διασποράν, ἀλλὰ καὶ ἀμιλλωμένη κατὰ τὸ κῦρος πρὸς τὸ πρωτότυπον. Ἦδη δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ἀποστόλου Παύλου ἀπετέλει αὕτη τὴν ἐπίσημον Ἱ. Βίβλον τῆς ἐν λόγῳ διασπορᾶς, ὥσπερ λίαν ἐνωρὶς ἀπέβη καὶ διετηρήθη ἐπὶ ἕνα καὶ πλέον αἰῶνα ὡς ἐπίσημος Βίβλος τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ὁλοκλήρου, ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλὴμ τῆς Συρίας καὶ Αἰγύπτου μέχρι τῆς Ρώμης καὶ τῆς Γαλατίας. Ἀκριβῶς δὲ τὸ κῦρος, ὅπερ ἡ μετάφρασις τῶν Ο΄ προσέλαβεν ἐν τῇ χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ δὴ καὶ ἡ χρησιμοποίησις αὐτῆς ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν ἐν ταῖς μετὰ τῶν Ἰουδαίων συζητήσεσιν αὐτῶν περὶ Μεσσίου, συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὸ νὰ κλονισθῇ τὸ ἀξίωμα αὐτῆς παρὰ τῷ Ἰουδαϊκῷ κόσμῳ. Εἰς τοῦτο ὁμῶς συνετέλεσεν οὐχ ἦττον τοῦ πολεμικοῦ λόγου καὶ τοῦτο τὸ οὐσιαστικώτερον, ὅτι ἡ μετάφρασις τῶν Ο΄ οὐ μόνον δὲν ἠκολούθει ταῖς ἀρχαῖς τῆς νεωτέρας Ἰουδαϊκῆς σχολικῆς ἑρμηνείας, ἀλλὰ καὶ διότι, βίσιζομένη ἐπὶ παλαιότερων πρωτοτύπων,

1. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐκδοθεῖσα κατ' ἀρχὰς ἐν λατ. μετάφρασει τῷ 1471 ἐξεδόθη ἑλληνιστὶ ἐν ἔτει 1561. Εὐρίσκειται δὲ καὶ παρὰ τῷ Κ. Οἰκονόμῳ ἐν τῷ τέλει τῆς «περὶ τῶν Ο΄ ἑρμηνευτῶν» τετραβίβλου αὐτοῦ. Ἀρίστη δὲ κριτικὴ ἔκδοσις εἶνε ἡ τοῦ Wendland (1900) καὶ δὴ καὶ ἡ τοῦ H. Thackeray, ὡς παράρτημα τῆς «Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Π. Δ.» τοῦ H. Swete

2. Ὅρα καὶ ἡμετέραν πραγματείαν ἐν τῇ Θεολογίᾳ (Γ' γ') ὑπὸ τὸν τίτλον, Ὁ ἀπ. Παῦλος καὶ ἡ μετάφρασις τῶν Ο΄ σελ. 191.

δὲν ἀνταπεκρίνεται πλέον πρὸς τὸ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων προσηφάτως τότε παραδεδεγμένον κείμενον¹. Ἐκ τοῦ κλομισμοῦ δὲ τοῦ κήρους τῆς με ἀφορίσεως ταύτης παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐξηγείται ἡ ἡδὴ κατὰ τὸν Β' μ. Χ. αἰῶνα ἐμφάνισις νέων ἑλληνικῶν μεταφράσεων, τῶν τοῦ Ἀκύλα, τοῦ Συμμάχου καὶ τοῦ Θεοδοτίωνος, βραδύτερον δὲ τῶν τριῶν ἀνωνύμων τῶν λεγομένων Ε', Σ' καὶ Ζ'. Ἐξ ἄλλου εἰς τὸ κείμενον τῶν Ο', ἔνεκεν τῆς καταπληθσοῦσης διαδόσεως αὐτοῦ, εἶχον διὰ τῶν ἐπανειλημμένων καὶ ἀκαταπαύστων ἀντιγραφῶν παρεισφορῆσει σφάλματα οὐκ ὀλίγα, εἴτε ἀβλεπτήματα τῶν ἀντιγραφέων εἴτε ἄλλα τοιαῦτα. Πρὸ τοιαύτης καταστάσεως πραγμάτων εὐρεθεὶς ὁ πολὺς Ὠριγένης (185—253), δὲν ἠορέσθη εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ φιλοπονηθέντα ὑπομνήματα καὶ σχόλια καὶ εἰς τὰς ὁμιλίας εἰς ὄλην τὴν Π. Δ., ἀλλ' ἐκμαθὼν τὴν ἑβραϊκὴν, πρῶτος πιθανώτατα αὐτὸς μεταξὺ τῶν ἐξ ἔθνῶν χριστιανῶν, συνέλαβε τὸ μεγαλεπίβολον σχέδιον νάποκαταστήσῃ τὸ κῆρος τῆς ἑλληνικῆς Π. Δ. δι' ἀποκαθάρσεως τοῦ κειμένου ἀπὸ τῶν σφαλμάτων τῶν ἀντιγραφέων καὶ ἐπαναφορᾶς αὐτοῦ εἰς τὴν ἀκρίβειαν, ἐφ' ἣ διεκρίνεται τοῦτο ἅμα ἐξεληθὸν τῶν χειρῶν τῶν μεταφραστῶν, κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ. Τοῦτο δ' ἐνόμισεν ὅτι θὰ κατορθώσῃ συγκρίνων τὸ κείμενον τῶν Ο' πρὸς τὸ ἑβραϊκὸν πρωτότυπον καὶ πρὸς τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς μεταφράσεις καὶ διάπιστῶν οὕτω τὰς ὑπαρχούσας μεταξὺ τούτων καὶ ἐκείνου διαφορὰς. Καὶ τὸ σχέδιον αὐτοῦ, περὶ οὗ ὡς καὶ περὶ τῆς μεθόδου τῆς ἐργασίας ποιεῖται λόγον ἐν τῇ πρὸς Ἰούλιον τὸν Ἀφρικανὸν ἐπιστολῇ (περὶ τὸ 240) καὶ μάλιστα ἐν τῇ εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον ὑπομνήματι αὐτοῦ (περὶ τὸ 245), ἠτύχησεν, ἀσχέτως πρὸς τοὺς καρποὺς αὐτοῦ, νὰ πραγματοποιήσῃ, ὁ ἀκαταπόνητος ἀνὴρ μετὰ μακροὺς καὶ ποικίλους μόχθους, ἀποθέσας τὸ συντελεσθὲν πολύτομον ἔργον εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Παμφίλου ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης². Διαρέσας τὸ κείμενον τῆς Π. Δ. κατὰ κῶλα καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ κατὰ παραλλήλους στήλας παρέθ· κεν ἐν

1. Ὅρα Rob. Smith, *The O. T. in the Jew. Church*² σ. 64 ἐξ. Ἡδὴ δὲ ὁ Ἰουστίνος παρατηρεῖ «τολμῶσι λέγειν τὴν ἐξηγησιν ἦν ἐξηγήσαντο οἱ Ο' ὁμῶν πρεσβύτεροι παρὰ Πτολεμαίῳ τῷ τῶν Αἰγυπτίων βασιλεῖ γενόμενοι μὴ εἶναι ἐν ποιν ἄληθῆ» (Διάλογ. 68).

2. Ἐνταῦθα ἀποκείμενον τὸ ἔργον ἐδέχετο κατὰ τὸν δ' αἰῶνα τὰς ἐπισκέψεις πολλῶν ἐρχομένων ἐπὶ τούτῳ, ὅπως ἴδωσι καὶ μελετήσωσι ἢ καὶ ἀντιβάλλωσιν αὐτό, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἱερώνυμος, (Comment. in Psalms πρὸς καὶ Comment in Epist. ad Titum γ' 9) καὶ ὁ Εὐσέβιος, ὅστις περιγράφει καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν εἰργάσθη ὁ Ὠριγένης (Ἐκκλ. Ἱστ. Σ' 16).

μὲν τῇ α'. στήλῃ τὸ κατὰ τὸν γ'. μ. Χ. αἰῶνα ἐν χρήσει παρ' Ἑβραίοις. ~~πρῶταίως, δὲ τότε μετερρυνισμένον, ἑβραϊκὸν κείμενον ἑβραϊκοῖς~~
~~γράμμασιν, ἐν δὲ τῇ β' τὸ αὐτὸ κείμενον μεταγενεοποιημένον χαρακτηρησάν~~
 ἑλληνικοῖς, ἐν δὲ τῇ γ' τὴν τοῦ Ἀκύλα μεταφράσιν, ὡς τὴν μάλιστα
 κατὰ γράμμα, ἐν τῇ δ' τὴν μάλιστα ταύτη ὁμοιάζουσαν τοῦ Συμμάχου,
 ἐν τῇ ε' τὸ κείμενον τῶν Ο', τῆς λεγομένης ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἄλ-
 λας ἑλληνικὰς μεταφράσεις *κοινης (ἐκδόσεως)*, ἐν δὲ τῇ ς' τὴν ὁμοιά-
 ζουσαν τοῖς Ο' μεταφράσιν τοῦ Θεοδοτίωνος, προσθεῖς ἐν τισι βιβλίοις
 καὶ ζ' καὶ η' στήλην, ἐν αἷ; παρέθηκε καὶ ἄλλας ἑλληνικὰς μεταφράσεις,
 αἱ φερομένας ἀνωνόμως ἐχαρακτήρισεν ὡς *πέμπτην, ἕκτην καὶ ἑβδόμην*.
 Τούτου δ' ἔνεκεν τὸ ἐν λόγῳ ἔργον τοῦ Ὠριγένους ἀπὸ τῶν ὑφ' αἱ; ἐφέ-
 ρετο μορφῶν ὀνομάζεται ποῦ μὲν *ἐξαπλᾶ* (ἀπὸ τῶν 6 πρώτων στηλῶν),
 περιλαμβάνοντά τὸ μέγιστον μέρος τῆς Π. Δ., ποῦ δὲ *τετραπλᾶ* (ἀπὸ
 τῶν 4 κυριωτάτων ἑλλην. μεταφρ.), ἔστι δ' ὅτε καὶ *πενταπλᾶ* ('Ακ.
 Συμμ., Ο' Θεοδ. καὶ Ε') καὶ *ἑπταπλᾶ* καὶ *ὀκταπλᾶ*¹. Ἡ σπουδαιότητι
 δὲ πασῶν ἦτο ἡ ε' στήλη, ἔνθα ὁ Ὠριγένης δὲν ἠρκέσθη εἰς τὴν παρά-
 θεσιν τοῦ κειμένου τῶν Ο' κατὰ τὰ ἄριστα τῶν προκειμένων αὐτῷ
 χειρογράφων, ἀλλ' ἐσημείωσε καὶ τὰς ἀπὸ τοῦ Ἑβρ. κειμένου ἐν συγ-
 κρίσει πρὸς τὰς ἄλλας ἑλλην. μεταφράσεις διαφορὰς, ποιησάμενος χρῆ-
 σιν καὶ τινῶν ἐκ τῶν ἀρισταρχείων λεγομένων σημάτων², τ. ἔ. τοῦ
ὄβελου ἐπὶ τοῦ παρὰ τοῖς Ο' πλεονάζοντος καὶ τοῦ *ἀστερισκου* ἐπὶ τοῦ
 παρ' αὐτοῖς ἑλλείποντος, ὃ συνεπλήρου παραθέτων αὐτὸ ἐκ τῆς τοῦ Ἀκύλα
 μάλιστα δ' ἐκ τῆς σχετικῶς ἀρίστης μεταφράσεως τοῦ Θεοδοτίωνος, ἀμφο-
 τέρων δ' ὁμοῦ τῶν μνημονευθέντων σημάτων ἐπὶ χωρίων, ὧν ἡ τάξις
 παρὰ τοῖς Ο', ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ἑβραϊκὸν καὶ τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς
 μεταφράσεις, ἐκρίνετο ὑπὸ τοῦ Ὠριγένους ὡς ἐσφαλμένη. Ἐπὶ δὲ τού-
 τοις προσέθηκεν καὶ κριτικὰς ἐπὶ τοῦ κειμένου παρατηρήσεις κατ' ἄλλας
μαρτυρίας (ὁ Ἑβραῖος, ὁ Σύρος, τὸ Σαμαρειτικόν).

Καὶ προκαλεῖ μὲν πάντοτε τὸν θαυμασμὸν τῶν λογίων τὸ γιγάντιον
 τοῦτο ἐγχείρημα τοῦ Ὠριγένους, ἐπειδὴ δ' ὅμως ὁ ἀνὴρ οὗτος ἠθέλησε
 νὰ συμμορφώσῃ πάσῃ θυσίᾳ τὸ κείμενον τῶν Ο' πρὸς τὸ σύγχρονον

1. Περὶ τοῦ τρόπου τῆς κριτικῆς ταύτης ἐργασίας τοῦ Ὠριγένους πληρο-
 φορούμεθα μάλιστα παρὰ τοῦ Εὐσεβίου ('Εκκλησιαστ. Ἰστ. ζ' 16) Περὶ τοῦ
 ἔργου δὲ τούτου ὄρα καὶ Γ. Λέεβον Χριστιαν. Γραμματολογίαν Β' (1904)
 σ. 414 ἔξ.

2. Τὰ σήματα ταῦτα εἶχε μεταχειρισθῆ ὁ κράτιστος τῶν Ἀλεξανδρινῶν
 γραμματικῶν Ἀρίσταρχος ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ὀμήρου.

αὐτῷ ἑβραϊκόν, τὸ ἀποτέλεσμα τοσούτων προσπαθειῶν δὲν ἀπέβη ἰκανοποιητικόν, οὐδὲ συνετέλεσεν εἰς τὴν πραγματικὴν βελτίωσιν τοῦ κειμένου τῶν Ο', ἀλλὰ μάλλον εἰς τὴν επιδεινωσιν τῆς καταστάσεως τῆς λεγομένης κοινῆς τ. ἔ. τῆς προωριγενικῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ, ἀφ' ὅτου μάλιστα μετ' αὐτῆς συνανεμείγησαν καὶ μέρη τῆς ἑξαπλικῆς ἢ λεγομένης ἀναθεωρήσεως, ἣν συνεκρότησεν ἡ πέμπτη στήλη τῶν ἑξαπλῶν τοῦ Ὠριγένους, διαδοθεῖσα δι' ἀντιγράφων τῇ μερίμνῃ τοῦ Παμφίλου καὶ τοῦ Εὐσεβίου καὶ ἐπικριτήσασα ἀνὰ τὴν Παλαιστίνην.

Ὅθεν, τῆς καταστάσεως τῆς κοινῆς ἐκδόσεως τῶν Ο' μὴ βελτιωθείσης, ἐπόμενον, ἦτο ὅτι θὰ ἐφαικλύετο ἐπ' αὐτῆς ἡ προσοχὴ καὶ ἄλλων λογίων ἀσχολουμένων περὶ τὰς βιβλικὰς σπουδὰς, εἰς ἃς ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐπιδίδη σημαντικῶς ἡ λεγομένη σχολὴ τῆς Ἀντιοχείας. Καὶ δὴ τῆς σχολῆς ταύτης ἀντιπρόσωπος ἐπιφανῆς, *Δουκιανὸς* ὁ Σαμοσατεύς, ὁ ἐν ἔτει 311 ἢ 312 τὸ μαρτύριον ὑποστάς², γνόστης καὶ οὗτος τῆς ἑβραϊκῆς τυγχάνων, ἐπεχείρησεν, ἴσως ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ δοκίμου ἑλληνιστοῦ καὶ τῆς ἑβραϊκῆς ὡσαύτως γνώστου διδασκάλου Λωροθέου, διὰ καταλλήλου τῶν κριτικῶν τῆς σχολῆς αὐτοῦ ἀρχῶν ἐφαρμογῆς, νέαν τῆς κοινῆς λεγομένης ἐκδόσεως τῶν Ο' ἀναθεώρησιν, ἣτις, γενομένη μετὰ τάσεως προσαρμογῆς πρὸς τὸ σύγχρονον ἑβραϊκὸν κείμενον εἰς εὐρυτάτην κλίμακα, ἐχαρακτηρίζετο ὑπὸ μεταγεστέρων συγγραφέων³ ὡς αὐτὸ τοῦτο *ἑβδόμη ἐρμηνεία*. Καὶ χάρις μὲν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Λουκιανοῦ, ἅμα δὲ καὶ εἰς τὸ μέγεθος τῆς ἀκτίνας τῆς ἐπιδράσεως τῆς Ἀντιοχειακῆς σχολῆς ἡ λουκιάνειος ἀναθεώρησις ἔτυχεν εὐρυτάτης διαδόσεως οὐ μόνον ἀνὰ τὴν βόρειον Συρίαν καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν, ἀλλὰ διὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἧς ἡ Ἀντιόχεια κατὰ τὴν εὐστοχον τοῦ Hort παρατήρησιν ὑπῆρξεν ἡ «ecclesiastical parent»,

1. Τὸ κείμενον ταῦτο, ὀνομασθὲν καὶ *Παλαιστιναῖον* καὶ τοῦ *Εὐσεβίου* καὶ τοῦ *Παμφίλου* ἢ ἀπλῶς τοῦ *Εὐσεβίου*, εἰς διάκρισιν ἀπὸ τῆς κοινῆς ἐκδόσεως, ἀντιπροσωπεύεται μάλιστα ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν ἐκ Παλαιστίνης πατέρων καὶ ἐκκλ. συγγραφέων καὶ ἐν τῇ ἐπ' αὐτοῦ βασισθείσῃ ὑπὸ δὲ τοῦ Παύλου ἐπισκόπου τοῦ Τελλαῖ ἐν ἔτει 616 φιλοπονηθείσῃ συριακῇ μεταφράσει ἧτις, χαρακτηριζομένη ὡς *συροεξαπλική*, τυγχάνει εἰς τῶν ἀρίστων μαρτύρων τοῦ λεγομένου προεξαπλικοῦ κειμένου.

2. Ὑπὸ τινων, ἐν οἷς καὶ ὁ ἡμέτερος Κ. Οἰκονόμου «περὶ τῶν Ο' ἐρμηνευθειῶν Δ' σ. 498 ἡμφεσβητήθη ἡ ταυτότης τοῦ Λουκιανοῦ τούτου πρὸς τὸν μάρτυρα, πλὴν οὐχὶ βασίμως.

3. *Ψευδοθανάσιος*, ἐν τῇ Συνόψει ἱερῶν συγγραφέων

καὶ ἐπιπροαιτέρω μέχρις Ἑλλάδος¹. Καὶ ἡ ἀναθεώρησις δ' ὅμως αὕτη οὐ μόνον δὲν ἐσήμαινεν θεραπείαν ὀριστικὴν τῆς καταστάσεως τοῦ κειμένου τῶν Ο', ἀλλ' ἐν μέρει συνεπηγάγετο καὶ ἐπιδείνωσιν αὐτῆς, ἔνεκεν τῆς διὰ τῶν ἀντιγράφων ἀναμείξεως λουκιανείων ἀναγνώσεων μετὰ ἑξαπλικῶν καὶ προεξαπλικῶν (τῆς κοινῆς).

Κατὰ τὸν αὐτὸν δέ που μετὰ τῆς ἐμφανίσεως τῆς λουκιανείου ἀναθεωρήσεως χρόνον ἐφιλοπονεῖτο ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἄλλῃ ἀναθεώρησις τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ κυκλοφοροῦντος κειμένου τῶν Ο' ὑπὸ Ἡσυχίου τινός, ὅσας δὲν εἶναι ὁ γνωστὸς λεξικογράφος, ὡς ἐξελήφθη ὑπὸ τινων², ἀλλὰ πιθανώτατα ὁ ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου³ μετ' ἄλλων ἀνδρῶν σημειούμενος Ἡσύχιος ἐπίσκοπος ἐν Αἰγύπτῳ, ὁ ἱερομάρτυς. Ὅθεν κατὰ τὸν δ' μ. Χ. αἰῶνα, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἱερωνύμου⁴, ἐκυκλοφόρουσαν ἀνὰ τὴν ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν τρεῖς ἀναθεωρήσεις τοῦ κειμένου τῶν Ο', ἀντιπροσωπευόμεναι σήμερον εἴτε κεχωρισμένως εἴτε συνηθέστατα φύρδην μείγδην ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν παλαιότερων πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων καὶ ἐν τοῖς διαφόροις χειρογράφοις⁵. Κατὰ δὲ τὸν μετέπειτα χρόνον μέχρι τοῦ 15^{ου} αἰῶνος οὐδεμίαν ἐργασία εἰδική, ἀναφερομένη εἰς τι τῶν συναφῶν τοῖς Ο' προβλημάτων, ἐνεφανίσθη οὐ μόνον ἐν τῇ Δύσει, ἔνθα ἡ μετάφρασις αὕτη ἔνεκα τῶν ἐνσκηψασῶν ἐκεῖ βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῶν μεγάλων πολιτικῶν μεταβολῶν καὶ μάλιστα ἔνεκα τοῦ παραγκωνισμοῦ αὐτῆς ὑπὸ τῆς Βουλγάτας, σχεδὸν εἰπεῖν τελείως ἐλησημονήθη, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀνατολῇ, ἔνθα ἐξηκολούθησε νὰ παραμένῃ ὡς ἡ ἐπίσημος Βίβλος τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, τῆς περὶ αὐτὴν ἐνασχολήσεως οὐκ ἔνταυθα εἴτε ἁπλῶς ἀντιγραφικῆς εἴτε τελετουργικῆς καὶ ἐποικοδομητικῆς εἴτε καθαρῶς ἐμνηνευτικῆς⁶.

1. Ὁρα Ἱερωνύμου Praef. in Paralip. Περὶ τῆς λουκιανείου ἀναθεωρήσεως ὄρα τὴν πραγματείαν τοῦ Hantsch, Der Lukiantext des Oktateuch (ἐν Mitteil. des LXX - Unternehmens, τεῦχος I Berlin 1910.)

2. Ὁρα παρὰ Swete μν. ἔ. σ. 79.

3. Ἐκκλ. Ἱστ. Η' 13.

4. Praef. in Paralipom.

5. Πρὸς καθορισμὸν τῶν ἀντιπροσωπειῶν τούτων ἐργάζεται ἀνεκδότως ἡ νεωτέρα ἑβδομηκοντολογικὴ ἔρευνα, ἐπὶ πλείστον ὅσων σημείων μὴ ἀπολήξασα εἰσέτι εἰς ὀριστικὰ συμπεράσματα.

6. Ἐνταῦθα καταλαμβάνεται καὶ αἱ παλαιαὶ μετάφρασεις, αἱ ἐπὶ τῶν Ο' βασισθεῖσαι εἴτε ἐξ ὀλοκλήρου (παλ. λατιν., μεταγεν. σὺρ. αἰθιοπ., αἰγυπτιακαί, γοτθ., ἄρμεν, γερμαν) εἴτε ἐν μέρει (ἀραβικὴ, σλαβωνικὴ κ. ἄ.)

Ἀπὸ τοῦ 15^{ου} αἰῶνος ἄρχεται ἡ ἀναζωογόνησις τῶν ἐβραϊκο-λογικῶν σπουδῶν, εἰς ἣν συνετέλεσαν ἡ ἐφεύρεσις τῆς τυπογραφίας καὶ ἡ τότε προϋοῦσα ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων. Αἱ μὲν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 15^{ου} αἰῶνος ἀρξάμεναι ἐκδόσεις τοῦ κειμένου τῶν Ὁ καθίστων αὐτὸ εἰς αἰεὶ εὐρύτερους ἀνὰ τὴν Δυτ. Εὐρώπην κύκλους γινώσκον, τὸ δὲ διὰ ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων βαθμηδὸν ἀναπτυσσόμενον ἱστορικὸν καὶ φιλολογικὸν διαφέρον, ἐν συνδυασμῷ μετὰ τοῦ ὁσαύτως ἐντεῦθεν ἀναζωογονηθέντος κριτικοῦ πνεύματος, εὐλογον ἦτο νὰ ἐπεκταθῆ καὶ ἐπὶ τὴν ἡμετέραν μετάφρασιν, θεωρουμένην οὐχὶ μόνον ὡς θρησκευτικόν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἱστορικὸν καὶ φιλολογικὸν μνημεῖον, τῶν περὶ αὐτῆς ἐνδιαφερομένων λογίων μὴ προερχομένων πλέον ἀπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ φιλολογικῶν καὶ ἄλλων κύκλων. Καὶ δὴ πρώτιστα πάντων, ἡ προθυμία πρὸς ἔκδοσιν τῆς μεταφράσεως τῶν Ὁ ἤρξατο σὺν τῷ χρόνῳ προϊόντι συνδεομένη μετὰ τῆς ἐπιθυμίας πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ ἀρχετύπου κειμένου αὐτῆς καὶ οὕτω ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν διέκυπτε πάλιν ἐκ τῶν πρώτων τὸ πρόβλημα τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου.

Ἡ πρώτη διὰ τοῦ τύπου ἔκδοσις τῶν Ὁ φιλοπονηθεῖσα ἐπὶ τῇ βάσει διαφόρων λουκιανίζόντων χειρογράφων καὶ ἐκτετυπωμένη ἤδη ἀπὸ τοῦ 1517, μερίμνη καὶ δαπάναις τοῦ δέκτου καρδινάλιου ἀρχιεπισκόπου τοῦ Τολέδου Ximenes de Cisneros, τῇ συνεργασίᾳ ἄλλων τε λογίων καὶ Κρητὸς τινος ὀνόματι Δημητρίου, ἐδημοσιεύθη ἐν ἔτει 1521 ἐν Κομπλουτῷ τῆς Ἰσπανίας (τῇ σημερινῇ Alcala) ὡς μέρος τῆς Κομπλουτανῆς πολυγλώσσου βίβλου. Ἐπηκολούθησε δὲ κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν, προηγηθεῖσα τῆς κομπλουτανῆς κατὰ τὴν δημοσίευσιν γενομένην ἐν Βενετίᾳ (1518—1519), δευτέρα ἡ λεγομένη Ἄλδεις, ἣτις ἀρχὴν λαβοῦσα διὰ τοῦ Ἄλδου ἐπὶ τῇ βάσει καλῶν χειρογράφων καὶ πιθανώτατα καί τῆς ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ ἀγ. Μάρκου τηρουμένης βασσαριωνεῖου συλλογῆς, ἐτελειώθη μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου ὑπὸ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ Ἀνδρείου Asolanus καὶ φέρει ἡσυχιανὸν χαρακτῆρα¹. Ἡ δὲ τρίτη μεγάλη ἔκδοσις τῶν Ὁ εἶναι ἡ λεγομένη Σήξτειος (Sixtina), μερίμνη μὲν τοῦ Πάπα Ρώμης Σήξτου τοῦ Ε', ἐπιμελείᾳ δὲ τοῦ καρδινάλιου Ἀντωνίου Καράφα ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν Morinus, Agelli, Nobilius κ. ἄ. φιλοπονηθεῖσα, ἐπὶ τῇ βάσει ἄλλων τε μετὰ

1. Ἡ ἔκδοσις αὕτη ἔφερε πρὸς τῷ λατινικῷ καὶ τὸν ἑλληνικὸν τίτλον: «Πάντα τὰ κατ' ἐξοχὴν καλούμενα βιβλία, θείας δηλ. γραφῆς παλαιᾶς τε καὶ νέας». Ἐπ' αὐτῆς δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐβασίσθη καὶ ἡ τοῦ Ν. Γλυκᾶ ('Ενετιχοῦ ἀγλῆς).

πολλὰς ἐρεῖνας ἀνευρεθέντων χειρογράφων καὶ μάλιστα ἐπὶ τοῦ Βασιλικῶν κώδικος καὶ δημοσιευθεῖσα ἔν Ρώμῃ τῷ 1587. Ἡ ἐκδοσις αὕτη, ἣτις ἀποδεικνύει ὅσον εἶχεν ἤδη ἐν τῷ Βασικανῷ κατανοηθῆ ἡ μεγάλη σπουδαιότης τῆς ἀλεξανδρινῆς μεταφράσεως, τοῦ ἐπισήμου τούτου κειμένου τῆς παλαιᾶς ἐκκλησίας, περιέλαβε χάρις εἰς τοὺς μόχθους τῶν μνημονευθέντων λογίων πολῦτιμον διὰ τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου ὕλικόν, ἠντλημένον κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τῶν παλαιῶν κωδίκων, τ.ἔ. σχόλια, χωρία ἀπὸ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν μεταφράσεων κ.τ.τ., ὅπερ ὕλικόν δυστυχῶς σὺν τῷ χρόνῳ κατὰ τὰς ἐπανειλημμένας ἀτυπώσεις τῆς ἐκδόσεως ταύτης ἔξημιζετο. Τὸ δὲ ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας μεταφράσεως διαφέρον δὲν ἐβράδυνε γὰρ μεταδοθῆ καὶ εἰς ἄλλας, ἐκτὸς τῶν μνημονευθεισῶν, χώρας καὶ δὴ καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἔνθα ὁ Πρῶσσοσ τὴν καταγωγὴν καθηγητῆς τοῦ πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης J. E. Grabe († 1712) ἐφιλοπόνησε τὴν *τετάρτην* μεγάλην ἐκδοσιν τῶν Ὁ. ἣτις ἐδημοσιεύθη ἐν Ὁξφόρδῃ (1703—1720). Ἡ καθ' ὅλου εἰπεῖν ἐπιμελεστάτη αὕτη ἐκδοσις ἐβασίσθη μὲν, ὡσπερ καὶ ἡ σῆξτειος ἐκεῖνη, ἐφ' εἰὸς μεγαλογραμμάτου κώδικος, καὶ δὴ αὕτη ἐπὶ τοῦ ἤδη εἰς Ἀγγλίαν μετενηγμένου Ἀλεξανδρινοῦ (A), ἀλλὰ κατὰ δεῦτερον λόγον καὶ ἐπὶ ἄλλων χειρογράφων καὶ δὴ, καθ' ὅσον ἦτο δυνατόν, καὶ ἐπὶ τῆς ὠριγενείου ἐξαπλικῆς ἀναθεωρήσεως, τοῦ Grabe ἀποδειχθέντος ἐκλεκτικωτέρου τῶν ἐπιμεληθέντων τῆς σῆξτείου ἐκδόσεως λογίων καὶ μιμηθέντος ἐν πολλοῖς τὴν κριτικὴν τοῦ Ὁριγένους ἐργασίαν, περιλοβόντος δὲ ἐν τε τοῖς προλεγομένοις καὶ ἐν τῷ κειμένῳ πλούσιον ὕλικόν.

Καὶ παραλλήλως μὲν πρὸς τὰς μεγάλας ταύτας ἐκδόσεις τῆς μεταφράσεως τῶν Ὁ. ἐδημοσιεύθησαν καὶ πλεῖστα ὅσαι ἄλλαι βραχύτεραι ἐν τε τῇ Ἰταλίᾳ, καὶ τῇ Ἀγγλίᾳ καὶ τῇ Γαλλίᾳ καὶ τῇ Γερμανίᾳ καὶ τῇ Ὀλλανδίᾳ κ. ἄ., βασισθεῖσαι δ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐπ' ἐκείνων, οἷαι ἄλλαι τε καὶ ἡ τοῦ ἡμετέρου N. Γλυκᾶ (ἐν Βενετίᾳ 1687) ἐπὶ τῆς Ἀλδείου, αἱ τῶν van Ess, Tischendorf κ. ἄ. ἐπὶ τῆς σῆξτείου, ἡ τοῦ Field ἐν Ἀγγλίᾳ (1665), ἡ ἐν Μόσχᾳ (1821) καὶ ἡ τετράτομος τῶν Ἀθηνῶν, ἡ διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου δαπάναις τῆς ἀγγλικῆς Society for promotig Christian Knowledge ἐκδοθεῖσα (1843—1850) κ. ἄ. ἐπὶ τῆς τοῦ Grabe. Παρὰ τὴν πολλαπλὴν δ' ὅμως ἀξίαν τῶν μνημονευθεισῶν μεγάλων ἐκδόσεων, ἐν οὐδεμιᾷ τού-

1. Ἡ ἐκδοσις αὐτὰ ἔφερε τὸν ἑλληνικὸν τίτλον : «*Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς ἑβδομήκοντα δι' ἀθθεντίας Ζύστου Ε' ἀκρῶν ἀρχιερέως ἐκδοθεῖσα.*»

των παρείχτο apparatus criticus, ὅπερ ἐγχείρημα ἀνέλαβεν ἀπὸ τοῦ 1788 μετὰ πολλοῦ ζήλου καὶ ἐπὶ εὐφρονιάτου καὶ διή καὶ σοφοῦ σχεδίου, προεβίβασε δ' οὐκ ὀλίγον ἐπιτυχῶς, ἀναλόγως πρὸς ὅσα διέθετε μέσα, ὁ Ἄγγλος κληρικὸς καθηγητὴς Robert Holmes (1748—1805) τῇ συν-εργασίᾳ παντοδαπῶν ἐπιφανῶν συνεργατῶν, οἱοὶ ὁ Bandini (Φλω-ρεντ), C. Mathai (Μόσχα), Alter (Βιέννη), Moldenhawer. (Κοπεγ-χάγη) κ. ἄ., περιλαβὼν τοὺς καρποὺς δεκαστοῦς προπαρασκευῆς ἐν τῷ α' τόμῳ τοῦ Vetus Testamentum Graecum cum variis lectionibus (Οκονη. MDCCXCVIII), ὅστις περιεῖχε τὴν Πεντάτευχον μετὰ προλε-γομένων καὶ παραρτήματος. Τὸ ἔργον δὲ τοῦτο ἐσυνέχισε μετὰ τὸν θά-νατον ἐκείνου ἐπαξίως ὁ James Parson, δημοσιεύσας ἀπὸ τοῦ 1810—1817 τοὺς ὑπολοίπους 4 τόμους. Ἐν τῇ τεραστίᾳ ταύτῃ ἐργασίᾳ, ἣτις ἔσχε μὲν ἐν τε τῇ Γερμανίᾳ (Lagarde) καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ (Ha-lich κ. ἄ.) τοὺς ἐπικριτὰς τῶν συναφῶν τῇ φύσει καὶ ταῖς περιπετεῖαις τοῦ ἐγχειρήματος ἐλαττωμάτων αὐτῆς (ἐλλειψις πολλῆς; ἐπιμελείας, ἐλαττωματικὴ κατάταξις κ. τ. τ.), παραμένει δ' ὁμως ἔσασί μνημεῖον θαυμαστὸν φιλοπονίας καὶ μαθήσεως καὶ πολύτιμος θησαυρὸς ἐκμε-ταλλεύσιμος, ἐκρησιμοποιήθη καὶ περιελήφθη ἄφθονον καὶ παντοδα-πὸν ὕλικὸν ἀπὸ τε 300 πού χειρογράφων καὶ ἀπὸ τῶν παλαιῶν μετα-φράσεων (περὶ τὰς 10) καὶ τῶν πατερικῶν συγγραμμάτων (παραθῆ-και) ἔτι δὲ ἀπὸ τῶν λεγομένων σειρῶν (Catenae) ¹ καὶ μάλιστα τῆς τοῦ Νικηφόρου καὶ ἀπὸ τῶν προγενεστέρων μεγάλων ἐκδόσεων. Ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ, ὅτι μόνον τὸ ἔργον τῆς ἀντιβολῆς τῶν κωδίκων κατέλα-βεν 164 χειρογράφους τόμους, περιληφθέντας ἐν τῇ βοδλειανῇ βιβλιο-θήκῃ. Πρόδοτον δ' αἰσθητὴν εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἐργασίας σημεῖοι καὶ ἡ προσπάθεια τοῦ A. C. F. Tischendorf, ὅστις ἐν τῷ μέσῳ τῶν πολυμόχθων αὐτοῦ ἐργασιῶν ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου τῆς K. Δ., εὗρε τὸν καιρὸν νὰ ἀσχοληθῇ καὶ περὶ τὸ τῶν O', φιλοπονήσας ἐγχειριδίου ἐκδόσεις αὐτῶν, ἃς ἐβάσισε μὲν ἐπὶ τοῦ ἀποκαθαρθέντος ὑπ' αὐτοῦ ἀπὸ πολλῶν σφαλμάτων σηξτείου, κειμένου, ἐφωδίασε δὲ καὶ μετ' apparatus, περιορισθέντος εἰς τὰς διαφερούσας γραφὰς ὀλίγων μεγαλογραμμάτων κωδίκων ².

1. Περὶ τὰς λεγομένας σειρὰς ταύτας, αἰτινες, ἀποτελοῦσαι συλλογὰς πα-λαιῶν ἐρμηνειῶν κατὰ σειρὰν παρατιθεμένων, εὗρισκονται πολλάκις συνο-δεύουσαι τὰ χειρόγραφα τῶν O', ἡσχολήθησαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην μά-λιστα ὁ B. Corderius (1643) καὶ ὁ Junius (Patrick Young).

2. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Tischendorf ἡ τισεντόρειος ἐκδοσις ἀνεδη-

Πρὸς τῷ ζήτηματι τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου ἐπησχόλησε κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τοὺς λογίους καὶ δὴ τοὺς φιλολόγους σοβαρῶς καὶ τὸ πρόβλημα περὶ τῆς γενέσεως τῆς μεταφράσεως τῶν Ο'. Ἦδη ὁ Iudovicus Vives ἐν ἔτει 1522 ἠμφεσβήτησε ἃ τὸν ἱστορικὸν χαρακτήρα τοῦ περιεχομένου τῆς λεγομένης ἐπιστολῆς τοῦ Ἀριστέου πρὸς Φιλοκράτην, συνταχθέντος τῇ γνώμῃ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἰωσήφ Scaliger. Τοῦναντίον δ' ὑπερήσπισαν τὴν γνησιότητα αὐτῆς εἰ Ussher καὶ Voss καὶ περὶ τὰ μέσα τῆς παρελθούσης ἑκατοντοετηρίδος ὁ ἡμέτερος Κων. Οἰκονόμος διὰ πολλῶν, καιριώτατα κατ' αὐτῆς πλῆγματα κατενεγκόντος τοῦ ἐγκρίτου τῆς Ὁξφόρδης ἑλληνιστοῦ Humphry Hody². Ἐπίσης ἐφείλκυσε τὴν προσοχὴν ἐνίων λογίων ὡς μὲν, ἀλλ' οὐχὶ ἀκάρως, καὶ ἡ γλῶσσα τῆς ἡμετέρας μεταφράσεως, ἀσχοληθέντων ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς, δι' ὧν μέσων διέθετον κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, περὶ μὲν τὴν λεξικογραφίαν τοῦ J. C. Biel (Novus Thesaurus philologicus, sive lexicon in LXX, ἐν Χάγῃ 1770) καὶ τοῦ J. F. Schleussner (Novus thesaurus philologicocriticus... V. Test., ἐν Λιψία 1820); περὶ δὲ τὴν γλῶσσαν καθόλου τῶν Sturz, Thiersch καὶ Frankel περὶ τῶν ἐργασιῶν τῶν ὁποίων ἔσται ὁ λόγος ἐν τῷ ἐπομένῳ μελετήματι. Οἱ δὲ Kircher (1607) καὶ Trom (1718) ἐφιλοπόνησαν τοὺς πρώτους θησαυροὺς τῶν Ο' (Corgcordantiae), ὧν ὁ δεύτερος καίπερ πολλαχῶς ἑλλιπῆς παρέσχεν ἀγαθὰς ὑπηρεσίας ἐπὶ 200 πού ἔτη, οὐδὲ ἀπέβη μέχρι σήμερον ἀχρηστος. Καὶ ἄλλα δὲ ζητήματα ἑβδομηκοντολογικὰ ἐτέθησαν ἐπὶ τάπητος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, οἷα τὰ τῆς σχέσεως τῶν Ο' πρὸς τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον καὶ πρὸς τὰς ἄλλας μεταφράσεις, περὶ ἃ ἠσχολήθησαν μάλιστα ὁ Ἄγγλος Ἐπίσκοπος Pearson³, ὁ μνημοσευθεὶς Hody καὶ ὁ Voss, ἔτι δὲ καὶ τὸ ζήτημα περὶ τῶν σχέσεων τοῦ κειμένου τῶν Ο' πρὸς τὰς γενομένας ἀναθεωρήσεις αὐτοῦ,

μοσιεύθη τρίς, τοῦ Eb. Nestle ἐπιμεληθέντος τῶν δύο τελευταίων ἐκδόσεων (ε' 1880 καὶ ε' 1887) καὶ ἐπισυνάψαντος αὐτῇ Supplementum περιλαμβάνον ἀντιβολὴν τοῦ Βατικανοῦ καὶ τοῦ Σιναϊτικοῦ πρὸς τὸ σήξτερον κείμενον.

1. Τοῦτο ἐποίησεν ἐν τῷ αὐτοῦ ὑπομνήματι εἰς τοῦ Αὐγουστίνου τὸ de Civitate Dei XVIII, 4).

2. Contra historiam interpretum Aristee nomine inscriptam disertatio (1684), πραγματεία περιληφθεῖσα ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως ὑπὸ τὸν τίτλον de biblicorum textibus originalibus, versionibus, graecis et latina vulgata libri IV (Oxon. 1705.)

3. Ὅρα τὴν αὐτοῦ praefatio paraenetica εἰς τὴν ἐν Cambridge γενομένην ἀνατύπωσιν τῆς σήξτείου ἐκδόσεως (1655).

περὶ ὃ ἀπεπειράθη νὰ ἀσχοληθῆ ὁ J.F.Hug, Καὶ οἱ διατριβόντες δὲ περὶ τὴν ἑρμηνείαν τῆς Π. Δ. ἐπὶ τῆ βάσει τοῦ ἔργου, κειμένου ἤρξαντο συμπεριλαμβανόμενοι καὶ τὴν μετάφρασιν τῶν Ο', ὡς βλέπομεν ἐν τοῖς ὑπομνήμασι τῶν Reuss, Lowth κ.ἄ. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ τμήμα τῆς ἑλληνικῆς Π. Δ., ὅπερ συγκροτοῦσι τὰ λεγόμενα *δευτεροκανονικά*, καὶ πρὸς τὰς *σπύκρυφα* εἶναι ἐστράφη ἡ προσοχὴ λογίων τινῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, περὶ ἧς μάλιστα δὲ περὶ τὴν ἔκδοσιν αὐτῶν, ἠσχολήθη ὁ J. A. Fabricius († 1736). Δὲν παρεγνωρίσθη δὲ τὸ παράπαν ἢ διὰ τὰς ἑβδομηκοντολογικὰς ἐρεῦνας, μάλιστα δὲ διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἀρχετύπων κειμένων τῶν Ο', ἀξία τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν μεταφράσεων, περὶ ἧς ἠσχολήθησαν, συλλέγοντες μᾶλλον ὑλικὸν ἀπὸ τῶν περιθωρίων τῶν ἐξαπλικῶν κωδίκων, οἱ Nobilius (1588), J. Drusius (1622), P. Morrinus († 1624) καὶ πρὸ πάντων ὁ Bernard Montfaucon (1713), καὶ δὴ ἐξετιμήθη ἡ ἀξία καὶ τῶν ἀλλογλώσσων ἐπὶ τῶν Ο' κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥτιον βρασιθεισῶν παλαιῶν μεταφράσεων, περὶ ἧς ἠσχολήθησαν ὁπωσδήποτε οἱ A. Maes (1714), M. Norberg καὶ G. Bugati (τέλη ΙΗ' αἰῶνος), P. Sabatier (1743—1749) κ. ἄ. Ἐπισημὸν ἐν γένει συνέλεγε ὑλικὸν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ὅπερ ἀνέμενε τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ ἐπεξεργασίαν, συμπίπτουσιν κατὰ τὴν ἐπιτομένην περίοδον, ὡς θὰ ἴδωμεν.

Ἄρα δὲ πρὸς τὰ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀνακινηθέντα προβλήματα τῆς ἑβδομηκοντολογικῆς ἐρεύνης δὲν ὑπῆρξεν ὄλιος ξένη καὶ ἡ ἄρα τότε ἀρξαμένη νάναγενεῖται ἑλληνικὴ ἐπιστήμη βεβαιοῖ ἢ μνημειώδης τοῦ Κωνσταντίνου Οικονόμου τοῦ ἐξ Οικονόμων *τετράβιβλος περὶ τῶν Ο' ἑρμηνευτῶν* (1844-1849, ἀπρηχαιωμένη μὲν σήμερον ἐν πολλοῖς ἐν οὐκ ὀλίγοις δὲ σημείοις διατηροῦσα τὴν ἀξίαν αὐτῆς καὶ ὁπωσδήποτε μιστροῦσα περὶ τῆς μεγάλης πολυμαθείας, τοῦ ἐπιστημονικοῦ ζήλου καὶ τῆς θαυμαστῆς φιλοπονίας τοῦ ἀειμνήστου ἀνδρός¹. Καὶ ἐν μὲν τῇ α' καὶ β' βίβλῳ ὁ συγγραφεὺς πραγματευόμενος περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἑρμηνείας τῶν Ο' καὶ δὴ καὶ περὶ τοῦ «τίνες, πόσοι, πότε, ποῦ, πῶς, καὶ πρὸς τίνα σκοπὸν ἐξετελέσθη ἡ ἑρμηνεία», ὑπεραμύνεται τῆς γνησιότητος καὶ ἱστορικότητος τῆς λεγομένης ἐπιστολῆς

1. Ἄλλοι τε συγγραφεῖς καὶ δὴ ὁ Swete ἐν τῇ εἰσαγωγῇ αὐτοῦ εἰς τὴν ἑλλην. Π. Δ. ἐπανειλημμένως μνημονεύει τοῦ ἔργου τούτου καὶ παραπέμπει εἰς αὐτό. Ὁ δὲ Helbing, βεβαίων εὐχαρίστως, ὅτι εἶδε τὸ βιβλίον τοῦτο ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Nestle ἐν Maulbronn, ἀναγνωρίζει τὴν ἀξίαν αὐτοῦ, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὸ περὶ τῆς συντάξεως καὶ περὶ τοῦ μεταφραστικοῦ τρόπου τῶν Ο' ζήτημα (Grammatik der LXX, 1907 σελ. III).

τοῦ Ἀριστέου, ἐν δὲ τῷ γ' πραγματευόμενος περὶ τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμέ-
 μένου ἐν συγκρίσει πρὸς τε τὴν ἑρμηνείαν τῶν Ο' καὶ πρὸς τὰς ἄλλας
 ἑλλην. μεταφράσεις, ἔτι δὲ καὶ πρὸς τὸ σαμαριτικὸν κείμενον καὶ πρὸς
 τὰς χaldaϊκὰς παραφράσεις κτλ., ἀναδεικνύει τὴν μειονεκτικότητα
 τοῦ μασσοριτικοῦ κειμένου καὶ τὸ κῆρος καὶ τὴν ἀξίαν καθόλου τῆς
 ἡμετέρας μεταφράσεως, ἣν ἐκδέχεται ὡς θεοπνευστίας μετέχουσαν.

Περὶ τὰ μέσα τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος σημειοῦται χα-
 λάρωσίς τι ἐν ταῖς περὶ τοὺς Ο' σπουδαῖς, εἰς ἣν ἤλθεν ἵνα θέσῃ τέμμα
 διὰ τῶν λαμπρῶν αὐτοῦ ἔργασίων ὁ Γερμανὸς Paul Antoine de
 Lagarde (1829 — 1891), δυνάμενος ἄνευ ὑπερβολῆς νὰ θεω-
 ρηθῆ ὡς πατὴρ τῆς νεωτέρας περὶ τοὺς Ο' κινήσεως καὶ προόδου.

Καὶ εἰς μὲν τὴν ἔκτοτε σημειουμένην ἐπίδοσιν τῶν ἑβδομηκοντο-
 λογικῶν σπουδῶν, ἐν ἣ ἀμιλλῶνται μάλιστα δύο μεγάλοι χῶροι, ἡ Γερ-
 μανία καὶ ἡ Ἀγγλία, σι νετέλεσαν κυρίως τὰ ἐξῆς γεγονότα α') ἡ με-
 γάλῃ διάδοσις εὐχρησίων καὶ εὐαποκτῆτων (ἐγχειριδίων) ἐκδόσεων τῆς
 Ο', β') ἡ μεγάλη ἐπίδοσις τῶν θεολογικῶν καὶ φιλολογικῶν καὶ ἱστο-
 ρικῶν σπουδῶν καὶ γ') ἡ ἀνακάλυψις νέων κωδίκων τῶν Ο', ἀποσπα-
 σμάτων ἐκ παλαιῶν μεταφράσεων καὶ ἀναθεωρήσεων τῶν Ο' καὶ δὴ
 καὶ τῶν παύρων δι' ὧν ἐγνώσθη κάλλιον ἢ σύγχρονος τῇ συστάσει
 τῆς ἡμετέρας μεταφράσεως κοινὴ ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ἐξ ἀπαρχῆς δὲ
 καὶ ὡς γενναία εἰς συμβολὴν εἰς τὴν νεωτέραν κίνησιν δύνανται νὰ
 θεωρηθῶσιν αἱ περὶ τὰς παλαιὰς μεταφράσεις (σιρ, ἄραμ, αἰθιοπ,
 κοπτικ., λατιν.) ἔρευναι τοῦ Lagarde. Ὁ ἀνὴρ δ' οὗτος εἶναι οὐ μόνον
 ὁ θέσας ἐν πλήρει συνειδήσει καὶ ἐν ὄλῃ αὐτοῦ τῇ σοβαρότητι τὸ πρό-
 βλημα τῆς ἀποκτιστάσεως τοῦ ἀρχετύπου κειμένου τῶν Ο', ἀλλὰ καὶ
 ὁ καθορίσας τὰς γενικὰς ἀρχὰς πρὸς ἐπίτευξίν-του σκοποῦ τούτου,
 ἅμα δὲ καὶ ἀναλαβὼν τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν τούτων. Δυστυχῶς
 τὸ μεγαλοπρεπές, ἀλλὰ καὶ λίαν δυσεπίτευκτον σχέδιον τοῦ Lagarde,
 ὅπερ ἀνηγγέλη ὑπ' αὐτοῦ τὸ πρῶτον ἐν τοῖς *Συμμεικτοῖς* αὐτοῦ (II
 1880), ἔπειτα δὲ ἠπλουστευμένον ἐν ἰδίῳ τεύχει ὑπὸ τὸν τίτλον An-
 kündigung einer neuen Ausgabe der griechischen Übersetzung des
 A. T. (Göttingen 1882) καὶ οὐ τὴν βράσιν ἀπετέλει ἡ ἀνασκηθότης
 τῶν ἐν τῇ παλαιᾷ ἐκκλησίᾳ γενομένων ἀναθεωρήσεων τῶν Ο', δὲν

1. Τὰς γενικὰς ἀρχὰς τῆς μεθόδου τοῦ Lagarde εὐρίσκομεν ἤδη ἐν ταῖς
 αὐτοῦ Anmerkungen zur griechischen Übersetzung der Proverbien 1863 καὶ
 Genesis graece 1868

ἦτο ἐξ ἐκείνων, διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὁποίων ἐξαρκούσι ἰὰ σιενὰ ὄρια τοῦ βίου ἐνὸς ἀνδρός, ὅσον καὶ ἂν ταῦτα εἶναι εὐρύτερα τοῦ βίου τοῦ Lagarde. Ὁ Lag. ἀρξάμενος τοῦ ἔργου ἀπὸ τοῦ ἐγχειρήματος τῆς ἀνασυγκροτήσεως τῆς λουκιανείου ἀναθεωρήσεως δὲν κατώρθωσεν, ἔνεκεν τοῦ προώρου θανάτου αὐτοῦ, οὐδὲ τοῦτο γὰ ἀγάγη εἰς πέρας, ἐκδοθέντος μόνον τοῦ πρώτου μέρους αὐτοῦ τοῦ περιλαμβάνοντος τὴν Ὀκτάτευχον καὶ τὰ ἱστορικὰ βιβλία μέχρι τῆς Ἑσθῆρ. (Librorum V. T. canonicorum pars prior, graece, Pauli de Lagarde studio et sumptibus edita, Göttingen 1883).

Ὁ ὑπὸ τοῦ Lagarde ὁμῶς ριφθεὶς σπόρος εὗρεν ἔν τε τῇ ἰδίᾳ πόλει καὶ ἐν τῇ χώρᾳ αὐτοῦ καθόλου καὶ ἐν τῇ Ἀγγλίᾳ πρόσφορον ἔδαφος. Καὶ δὴ ἐν μὲν τῇ Γοττίγγῃ, ἰδρυθὲν ἀπὸ τοῦ 1907 καὶ ὑποστηριζόμενον ὑπὸ τῆς Γοττιγγιανῆς ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν, ἐργάζεται ἔκτοτε ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ A. Rahlfs, μαθητοῦ τοῦ Lagarde, τὸ λεγόμενον Septuaginta—Unternehmen, οὗ σκοπὸς εἶναι ἡ προπαρασκευὴ (ἐν τὸς 30 ἐτῶν) κριτικῆς ἐκδόσεως τῶν Ὁ' ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ προγράμματος τοῦ Lagarde¹. Καὶ πολλαχοῦ δὲ ἀλλαχοῦ τῆς Γερμανίας πλῆθος λογίων ἐπασχολεῖται περὶ τὸ θεμελιῶδες πρόβλημα, ὅπερ ἐκ παλαιότατων (ὄρα καὶ σελ. 229 ἐξ) προεβλήθη τοῖς περὶ τοὺς Ὁ' ἀσχολουμένοις καὶ ἀπερρόφησε μέγα μέρος τοῦ ἐπιστημονικοῦ βίου τοῦ σοφοῦ τῆς Γοττίγγης, τ. ἔ. τὸ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἀρχετύπου κειμένου τῶν Ὁ', ἔκτοτε χρονολογουμένης καὶ εὐδοκίμως συνεχιζομένης σειρᾶς σπουδαίων μονογραφιῶν, οἷαι αἱ τῶν Jahn², Procksch³, Rahlfs⁴ Bludau⁵, Nestle⁶ κ. ἄ. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ δὲ πεδίου ἐργάζονται ἔκτοτε ἐνδελεχῶς καὶ μεθοδικῶς καὶ μετὰ λαμπρῶν ἀποτελεσμάτων καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ ἄνδρες τῆς

1. Αἱ ἐπιστημονικαὶ ἀνακοινώσεις τοῦ ἐγχειρήματος τούτου δημοσιεύονται ἔκτοτε τὸ μὲν ἐν ἰδίαις πραγματείαις τὸ δὲ ἐν τῇ Götting. Gelehrten Anzeiger, ἀπὸ δὲ τοῦ 1910 ἐν ταῖς περιοδικῶς ἐμφανιζομέναις Mitteilungen des Septuaginta—Unternehmens.

2. Beiträge zur Beurteilung der Septuaginta (1902). Das Buch Esther nach LXX hergestellt (1904), das Buch Daniel nach LXX (1905), das Buch Ezechiel nach LXX (1903).

3. Studien zur Geschichte der LXX (1910).

4. Septuaginta—Studien I, II, III, πραγματεῖαι ἐν ταῖς μνημονεύθ. Mitteilungen κ. ἄ.

5. De Alex. interprete libri Daniel incole (1891), Die Alex. Übersetzung des B. Daniel (1897).

6. Septuaginta—Studien (ἐν 5 τόμοις), Urtext und Übersetzungen der Bibel (1897) κ. ἄ.

περιωπής τοῦ F. Field, τῆς ἐπιστημονικῆς δραστηριότητος τοῦ ὁποῦν παρ' αὐτὸν ἔσται θὰ παραμείνωσι τὰ ἐν Ὁξφόρδῃ (875) δημοσιευθέντα μετὰ σοφῶν προλεγομένων «Origenis hexaplorum quae supersunt», τοῦ Swete, τοῦ Burkitt, τοῦ Oesterley, τοῦ Hart, τοῦ Ottley κ. ἄ.

Παραλλήλως δὲ πρὸς τὰς ἐργασίας ταύτας, γινομένης ὁσημέραι αἰσθητικῆς μάλιστα ἐν Ἀγγλίᾳ τῆς ἀνάγκης κριτικῆς ἐκδόσεως τῶν Ὁ', ἐσχεδιάσθη καὶ ἀπεφασίσθη ἐν Cambridge ἡ ἐκπόνησις δύο ἐκδόσεων μετὰ τοῦ αὐτοῦ κειμένου ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κωδ. B, ὅσον τὸ δυνατόν πιστότερον, μιᾶς βραχυτέρας καὶ ἐτέρας ἐκτενεστέρας, ὧν ἐκείνη μὲν ἀνειδέθη εἰς τὸν μνημονευθέντα καθηγητὴν H. B. Swete, ἡ δὲ εἰς τοὺς A. E. Brooke καὶ N. Mc Lean, προσλαμβανουσῶν ἀμφοτέρων τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Cambridge. Καὶ ἡ μὲν βραχυτέρα ἔκδοσις, ἧς ἡ παρασκευὴ ἀπλήτησεν 11 ἔτη, περιλαμβάνουσα ὅλην τὴν ἑλληνικὴν Π. Δ. σὺν τοῖς δευροκανονικοῖς καὶ ἐκ τῶν ἀποκρύφων αὐτῆς τοὺς σολομωντεῖλους ψαλμοὺς καὶ τὸν ἑλληνικὸν Ἐνώχ, καὶ συμπληρώσασα ἐν ἔτει 1894 τρεῖς τόμους, ὑπὸ τὸν τίτλον «The Old Testament in Greek», ἐνεφάνισε τοσοῦτον πλοῦτον διαφερουσῶν γραφῶν κ.τ.τ. καὶ τοσαύτην καθόλου ἐπιμέλειαν καὶ ἀριότητα, ὥστε θεωρηθεῖσα ὡς ἡ ἀρίστη πασῶν τοῦ εἴδους αὐτῆς¹, διεδόθη τάχι στα σὺ μόνον ἐν Ἀγγλίᾳ ἀλλὰ καὶ ἔξω αὐτῆς, ἀριθμοῦσα ἄχρι σήμερον 4 ἐκδόσεις. Ὁ Swete μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς τὴν ἔξοχον ταύτην ὑπηρεσίαν αὐτοῦ εἰς τὴν ἑβδομηκοντολογίαν, ἔδωρήσατο εἰς τοὺς φίλους τῶν σπουδῶν τούτων τὴν πρώτην καὶ κατὰ πάντα ἀρίστην Introduction to the O. T. in Greek, ἐν ἧ ἔξετάζονται ἅπαντα τὰ σχετικὰ ζητήματα (α' ἔκδ. 1900, β' ἀναθεωρημένη ὑπὸ τοῦ R. Ottley 1914). Ἐκ δὲ τῆς μεγάλης ἐκδόσεως τῶν Ὁ', τοῦ τεραστίου τούτου ἐγχειρήματος τοῦ βασιζομένου ἐπὶ ἐνδελεχοῦς ἐρευνῆς ἀπάντων τῶν μνημείων τῆς ἱστορίας τοῦ ἡμετέρου κειμένου (χειρῶν, παπυρ, πατερ. τοῦ χωρ, μεταφρ., ἀναθεωρησ, ἔτι δὲ καὶ Φίλωνος καὶ Ἰωσήπου) ἔχει ἄχρι τοῦδε δημοσιευθῆ μόνον ἡ Οκτάτευχος, συμπληρωθεῖσα μόλις τῷ 1918. Παραλλήλως δὲ πρὸς τὴν κριτικὴν ἐπὶ τοῦ κειμένου τῶν Ὁ' ἐργασίαν δέον νὰ χαιρεταισθῆ ἡ πρό τινων ἐτῶν συμπλήρωσις (1897—1906) τῆς μεγίστης ὀξφορδιανῆς Concordance to the Septuagint τῶν Hatch Redpath, σπουδαίαν παρασχούσης καὶ μελλούσης νὰ παράσχη συμβο-

1. Ὁ R. Otley προβαίνει μέχρι τῆς ἐκφράσεως τῆς ἀμφιβολίας, ἂν ὑπάρχη παλαιὸν κείμενον ἐκδεδομένον κάλλιον τῆς ἐν λόγῳ ἐκδόσεως τῆς μεταφράσεως τῶν Ὁ' (Handbook to the Septuagint σ. 73).

ρείται ἡ μεγίστη περὶ τὰς ἑβδομηκοντολογικὰς σπουδὰς ἐπίδοσις. Καὶ ἐν μὲν τῇ Ἀγγλίᾳ διακρίνονται σήμερον μετοξὺ τῶν ἀπασάποτε περὶ τὰς τοιαύτας σπουδὰς διατριβόντων, ὁ Thackeray καὶ ὁ R. Ottley, εἰς ὃν ὀφείλομεν πρὸς τῷ «Isaiah according to the Septuagint» (ἐν δυοῖν τόμοις 1904—1906) καὶ τὸ ἀξιόλογον Handbook to the Septuagint (London 1920). Ἐν δὲ τῇ Γερμανίᾳ κρατοῦσι σήμερον τὰ σκῆπτρα ἐν μὲν ταῖς γλωσσικαῖς ἐπὶ τῶν Ο' φρενύαις ὁ Deissmann, ἐν δὲ ταῖς κριτικαῖς ἐπὶ τοῦ κειμένου αὐτῶν ὁ Rahlfs.

Ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἀνεφάνη μόλις πρὸ τριετίας καὶ νέος ἀστὴρ ὁ Franz Wutz, ἴδιαν διατυπώσας περὶ τῆς γενέσεως τῆς μεταφράσεως τῶν Ο' θεωρίαν, εὐρὺ στάδιον διανοίγουσαν εἰς τὰς ἑβδομηκοντολογικὰς καθόλου φρενύας καὶ πλείστης ἀξιουμένην παρὰ τῶν εἰδικῶν προσοχῆς ¹, ἐχούσης δ' ἐν βραχυτάτῃ περιλήψει ὧδε. Ὁ Wutz πρὸς ἐξήγησιν τῶν παραιτηρουμένων μεταξὺ τοῦ μασσοριτικοῦ κειμένου καὶ τῶν Ο' διαφορῶν εἰκάσει, ὅτι ἡ μετάφρασις αὕτη ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει ἑβραϊκῶν κειμένων μεταγεγραμμένων δι' ἑλληνικῶν χαρακτήρων (Transkriptionstexte) καὶ μόνον ἡ Πεντάτευχος ἀνεθεωρήθη ἐπὶ τῇ βάσει κειμένων μετὰ χαρακτήρων ἑβραϊκῶν. Ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα μεταγεγραμμένα κείμενα τῆς μεταφράσεως ἔδιδον ἀφορμὰς εἰς ποικίλα λάθη, τοσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον ὁ μεταγραφεὺς ἦτο δυνατόν νὰ ἔχη κακῶς φωνηεντίση, οὐδὲ παρείχεν αὐτῷ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, παρὰ τὸν πλοῦτον τῶν φωνηέντων αὐτῆς, τὴν ἰκανότητα νὰ ἀποδώσῃ ὡς ἔδει πάντας τοὺς ἑβραϊκοὺς φθόγγους καὶ διὰ τὰ λαρυγγόφωνα καὶ τὰ συριστικά, τῆς καταστάσεως ταύτης ἐπιδεινουμένης διὰ τῆς ἐνολλαγῆς τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν τοῖς μεταγεγραμμένοις κειμένοις καὶ εἶκεν τοῦ

1. Τὴν θεωρίαν αὐτοῦ ἀνεκοίνωσεν ὁ W. κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1923 ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν ἀνατολιστῶν ἐν Βερολίῳ (Theolog Blätter II 111—116). Ἐπαγγέλα δ' ἐπ' αὐτῆς ἐν τῷ ἐν Μονάχῳ συνελευθόντι κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1924 Orientalistentag (Zeitschr. f. Alttest Wissenschaft 1925 τεύχη 1)2 σελ. 115—119). Ὅρα δὲ καὶ ἄρθρα αὐτοῦ ἐν τῇ Bibl. Zeitschrift τομ. XVI 1924 σ. 193 ἔξ. καὶ XVII 1925 σ. 1 ἔξ. Κατὰ πλάτος δ' ἐξέθετο τὴν θεωρίαν αὐτοῦ ὁ Wutz ἐν τοῖς ὑπὸ τοῦ Kittel ἐκδομένοις Beiträge zur Wissenschaft von A. T. (1925); Ὑπὲρ τῆς θεωρίας ταύτης ἐξεφράσθησαν ὁ Walde (ἐν Hochland 1924 II σ. 440 ἔξ.) καὶ ὁ Kittel ἐν D. L. Zeit. 1925 σ. 657 ἔξ. Ἐναντίον δ' αὐτῆς ἐκηρύχθησαν οἱ Fischer, Riessler καὶ Caspari. Ὅρα καὶ Schmidtke, Die neue Septuaginta—theorie ἐν τῷ καθολ. περιοδικῷ Theologie und Glaube, (17 ἔτος (1925) σελ. 638 ἔξῃς). Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ ἐν λόγῳ θεωρία εἶχε διατυπωθῆ ἤδη ὑπὸ τοῦ O. Tychsen ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ Tentamen (1772) καταπολεμηθεῖσα τότε ὑπὸ τοῦ J. Michaelis ἐν τῇ Orientalische exegetische Bibliothek 1773).

~~ποιώλλοντος τρόπου τῆς μεταγραφῆς. Καὶ τοὺς μὲν κανόνας, καθ' οὓς ἐγένετο ἡ τοιαύτη μεταγραφή, προσποριζόμεθα ἀπὸ τε τῆς ἀποδόσεως τῶν κυρίων ὀνομάτων καὶ δὴ καὶ ἀπὸ τῶν σωζομένων ἀποσπασμάτων τῆς β' στήλης τῶν ὠριγενείων ἐξαπλῶν. Ὡς λόγον δὲ τῆς τοιαύτης μεταγραφῆς ἐκδέχεται ὁ Wutz τὴν πρακτικὴν ἀνάγκην τῆς συναγωγικῆς λατρείας, τῶν πρεσβυτέρων διδασκάλων μὴ ὄντων πλέον ἱκανῶν νὰ ἀναγινώσκωσιν ἀπροσκόπτως τὰ ἀφωνηθέντα κείμενα. Ἴσως δὲ κατ' αὐτὸν ὑπῆρχε καὶ ἡ πρόθεσις τῆς παγιώσεως τῆς προφορᾶς τοῦ κειμένου. Καὶ ἡ θεωρία αὕτη, παρὰ τὰ τρωτὰ ἃ ἐμφανίζει καὶ παρὰ τὰς μήπω ἀδιασκεδάστους ἀμφιβολίας ἃς προκαλεῖ, καὶ περὶ ὧν ἔσται ὁ λόγος ἐν ἄλλῳ ἡμῶν μελετήματι, ἀπεδείχθη ἱκανῶς γόνιμος μάλιστα ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου.~~

Χάριν δὲ τῆς πληρετέρας πως ἀριότητος τῆς ἱστορίας τῆς ἐβδομηκοντολογικῆς ἐρεῦνης δέον νὰ μὴ παρασιωπηθῇ ἐνταῦθα καὶ ἡ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ὁριγένους μηδέποτε καταπιγεῖσα παρὰ τοῖς φανατικοῖς Ἰουδαίκοις κύκλοις ¹ τάσις πρὸς παντελῆ ἐξουθένωσιν τῆς ἀξίας τῆς ἡμετέρας μεταφράσεως. ² Ἐξ ἐναντίας δ' ὁ Ρῶσος λόγιος Theod. Derjugin ἐν πραγματεῖα αὐτοῦ, δημοσιευθεῖσα κατὰ τὸν παρελθόν ἔτος ἐν Πετροπόλει ὥσσοισι καὶ μεταφρασθεῖσα ὑπὸ τοῦ L. Hahn καὶ γερμανιστῆ, ὑπὸ τὸν τίτλον «Βίβλος καὶ Ἑλληνες», ὑποστηρίζει τὴν ἴαν παράδοξον θέσιν, ὅτι «τὸ βιβλικὸν κείμενον (τῆς Π. Δ.) ἐδημιουργήθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ὅα δηλ. ἡ πρωτότυπος μορφή τῆς γραμματείας τῆς Π. Δ. εἶναι ἡ περιοχόμενη ἐν τῇ κακῶς, κατ' αὐτὸν, θεωρουμένη ὡς μεταφράσει (c. ἔ. τῶν Ο'), ἐν ᾧ πράγματι μετάφρασις ἐλείνης τυγχάνει τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον».

1. Μετ' εὐχαριστήσεως πληροφοροῦμεθα καὶ πρὸς τιμὴν τῆς νεωτέρας φιλελευτέρας ἑβραϊκῆς ἐπιστήμης ἀναγράφομεν τὴν εἰδησιν, ἣν ἐπ' ἐσχάτων ἐλάβομεν, ὅτι αἱ περὶ τοὺς Ο' σπουδαὶ ἤρξαντο θεραπευόμεναι καὶ ἐν τῷ ἀριστοτάτῳ ἑβραϊκῷ πανεπιστημίῳ τῆς Ἱερουσαλήμ.

2. Ὁρα Z. Frankel Vorstudien zu der Septuaginta (Leipzig 1841) καὶ Über den Einfluss der palästinischen Exegese auf die alexandr. Hermeneutik (1857) πρὸς δὲ καὶ Geiger, Nachgelassene Schriften IV, 73 ἔξ (Berlin 1875-8). Τὰς τοιαύτας δὲ προσβολὰς προσεπάθησε μετὰ πολλοῦ ζήλου νάποκρούσῃ πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ ὁ E. Grinfield ἐν εἰδικῇ πραγματεῖα ὑπὸ τὸν τίτλον An Apology for the Septuagint (London 1580). Ὁρα δὲ καὶ Phillips-The Septuagint fallacy: an indictment of modern criticism (London 1918).

3. Τὴν παράδοξον ταύτην θεωρίαν δὲν ἀπήξισε νὰ ἀναίρεσῃ ὁ ἐπιφανὴς ἑβραϊστὴς τῆς Βόννης E. König ἐν τῷ ἑβρ. περιοδικῷ Jeschurun (XII, 192 5-πευχ. 11) 12 σελ. 444 ἔξῃς).

Τοιαύτη λοιπὸν εἶναι ἐν πάσῃ συντομίᾳ ἡ ἱστορία τῶν περὶ τοὺς ~~Ὁ' σπουδῶν καὶ αὐτὸ περίπου ἔχει ἡ σημερινὴ κατάστασις~~ τῆς ἐβδομηκοντολογίας. Τὰ δὲ κυριώτατα προβλήματα, ἅτινα ἐπασχολοῦσι τὴν ἐβδομηκοντολογικὴν ἔρευναν σήμερον εἶναι τὰ ἑξῆς. Τὸ θεμελιώδες πρόβλημα εἶναι τὸ ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ὡριγένους προβληθὲν εἰς τοὺς περὶ τοὺς Ὁ' ὀπωσδήποτε ἀσχολουμένους λογίους, τ. ἔ. *ἡ ἀποκατάστασις τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου τῆς μεταφράσεως ταύτης*. Τοῦτο δὲ συνδέεται στενωτάτα πρὸς τὸ σπουδαιότατον πρόβλημα, *ποῖον ἐβραϊκὸν κείμενον εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν οἱ Ὁ' μεταφράζοντες* τὴν Π. Δ., ἐκ τῆς ἐπίλυσεως τοῦ ὁποῖου ἐξαρτᾶται κατὰ μέγιστον μέρος ἡ ἐπίλυσις τοῦ θεμελιώδους προβλήματος τῆς καθ' ὄλου ἐπιστήμης τῆς Π. Δ. δῆλον ὅτι *τὸ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἀρχετύπου ἐβραϊκοῦ κειμένου*. Πρὸς τὸ μνημονευθὲν θεμελιώδες πρόβλημα τῆς ἐβδομηκοντολογικῆς ἐρεῦνης συνδέεται ἔπειτα στενωῶς σειρὰ ἄλλων ζητημάτων, οἷα τὰ *τῆς σχέσεως τοῦ κειμένου τῶν Ὁ' τὸ μὲν πρὸς τὰς ἀναθεωρήσεις αὐτοῦ, τὸ δὲ πρὸς τὰς ἄλλας μεταφράσεις, τὰς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐπ' ἐκείνης βασισθείσας καὶ πρὸς τὰς ἄλλας ἐλληνικὰς μεταφράσεις*, ἔτι δὲ καὶ τὸ *τῆς ἀνασυγκροτήσεως τῶν κειμένων τῶν ἐν τῇ παλαιᾷ ἐκκλησίᾳ γενομένων ἀναθεωρήσεων*. Ἐπίσης σπουδαῖον πρόβλημα τῆς συγχρόνου ἐβδομηκοντολογικῆς ἐρεῦνης, εἰς τὴν λύσιν τοῦ ὁποῖου σημαντικὴν παρέσχον συμβολὴν αἱ ἐργασίαι τοῦ Deissman καὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ, τὸ περὶ *τῆς γλώσσης τῶν Ὁ'*, ὅπερ συνδέεται στενωῶς τὸ μὲν πρὸς τὸ ζήτημα περὶ τοῦ μεταφραστικοῦ τρόπου ἐκάστου τῶν μεταφρασιῶν τὸ δὲ πρὸς τὴν *φιλολογικὴν ἐρμηνείαν τῆς ἐλληνικῆς Π. Δ.* Ὑπάρχει δὲ καὶ πληθὺς ἄλλων δευτερευούσης καὶ ἔτι ἥσσονος σπουδαιότητος ζητημάτων, οἷα τὰ περὶ τοῦ *χρόνου τῆς μεταφράσεως* ἐκάστου βιβλίου ἢ ὁμάδων βιβλίων τῆς Π. Δ., τὰ περὶ *τῆς μορφώσεως, τῆς προελεύσεως καὶ τοῦ σκοποῦ τῶν μεταφρασιῶν* κ. τ. τ., ἅτινα μετὰ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων σπουδαιότερων ζητημάτων συζητοῦνται σοβαρῶς καὶ περὶ τὴν ἐξερεύνησιν αὐτῶν ἔχει δημιουργηθῆ καὶ συσσωρευεῖται ἀπαύστως πλουσιωτάτη καὶ παντοδαπὴ γραμματεία. Καὶ παραμένει μὲν μέχρι τοῦδε ἡ ἐλληνικὴ θεολογικὴ ἐπιστῆμη ἄνευ ἐνεργοῦ συμμετοχῆς εἰς τὴν κίνησιν ταύτην, δύναται ὅμως νὰ χαιρετισθῇ ὡς τεκμήριον τοῦ ὑπὲρ τῶν ἐβδομηκοντολογικῶν σπουδῶν διαφέροντος αὐτῆς, ἅμα δὲ καὶ ὡς ἀφειρητὰ ἐλληνικῶν ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου ἐρευνῶν ἢ ὑπὸ τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ καθ' ἡμᾶς πανεπιστημίου Ἰδρυσις εἰδικῆς τακτικῆς ἑδρας διὰ τὴν μεταφράσιν τῶν Ὁ'.